ادبي بحثونه

لیکونکی

Ketabton.com

ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍ‌غواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپرونې ډګر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومېږي او د پښتو د پیاوړی او قوي ادیب ښاغلی ګل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی ګل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د یو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هېچاته يې د ښودلو او ستایلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لګیادی کار کوي او تر اوسه يې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلی دی چه ځینې چاپ شویدي او ځینې نا چاپ پراته دي.په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پیغام يې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپېږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې یو بل غوره کتاب زیاتېږي.

او ښايي چه پښتانه يې له لوستلو څخه فایده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوی مدیر)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبياتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جايزه
اخيستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان مخ

ادب...1
شعر...3
په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه...8
دادب تاثیر په اسلامي فقه اوديني احکاموکښې...16
حقیقت اومجاز...17
صریح او کنایه...17
ظاهر، نص، مفسر،محکم...18
داستثنا بحث...18
لغوي تدقیق...19
دادب بڼه او ګاڼه...20
فصاحت...21
بلاغت...21
عواطف...22
خیا ل...34
تمثیل...37
ددې بخث خلاصه...38
عامیانه بلاغت...38
دپښتو څولنډې...40

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعمالېدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي امورله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډېر مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کښې متعارف دی لکه: اهل، آ ل، ماه، ماء او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.
ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډېر نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحسن تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دي ضبط کړي) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هېڅا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډېره راغلې ده او دجاهلیت په وخت کښې هم (اکثم) بن صیفی دبني تمیمو مشهور خطیب ذکر کړېده.

د ادب تعریف :

لغوي معنی خو یې تهذیب دی او څه شی چې له چاسره یا له کوم شي سره لایق اومناسب وي هم ادب ورته ویل کېږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وینا او بیان کښې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کېږي چې د وینا ښه والی اوبدوالی، غلط اوصحیح، خوږوالی اوپیکه توب ښیي او په منثور او منظوم کلام کې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث کوي.
د ادب په تعریف کښې ویل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسیله دخپلو احساساتو او ادراکاتو یا دزړه دخبر و ښکاره کول او داوریدو نکو په ذهن کښې یې کښینول دي، یعني ادب یوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له یوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په کښې ملحو ظ دی.
داانتقا ل که په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په کښې ښه کلمات انتخاب شوی وي او هم دکلماتو دښه ترکیب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ویل کېږي او که داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسیم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسیم په لحاظ دوه ډوله دی:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دی چې یې دبیان له لطف او خوږوالي څخه او یې دبدیع احساس له تحریکه بل مقصد اوبله غایه په کښې نه وي لکه ځینې عشقي غزلې چې درحمان بابا یا د حمید او خوشحا ل او نوروشاعرانو په دیوانو کښې ګورو یا ځینې منثور اشعار چې دطبیعي مناظرو یا احساساتو او عواطفو تمثیل په کښې وي.
مخلوط ادب دېته وایي چې یو ادیب کوم تاریخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پیرایه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړی صورت کښې غایه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کیفیتونه، حسن او جما ل، دطبیعت ښکلي مظا هر او مناظر، نفسي اغیزې، قلبي تمایلات ګڼل کېږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غیږ کښې نیسي اوکیدای شي چې سړی ساینس اوتخنیکي یا ریاضي مسایلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هرڅه کښې ګډ کاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

څوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.

څوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سرې بې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په څپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو څوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازونو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسيليو، دردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.

له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلومېږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډېرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډېر مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتناکتلی دی، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسنی بې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت بې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....

يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........

مګراوس څوک په دغه راز جامو او کالونه غولېږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کېږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کېږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخې او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کېږي، کله په کالو کښې ډېر افراط کېږي اوکله بيا هغه پايزېبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولوېږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که څوک بې په ډېرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک بې نه خوښوي بلکه عيب بې ګڼې.

دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې بې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډېر تکليف يو يو بيت جوړته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډېرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به بې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګڼه او همدغه شی ته بې شعرنه ويلی بلکه دزيور او لباس په نظر بې ورته کتل.

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعردخوشحال خان په نظرکښې :

لکه غشی لره بویه تیرانداز
هسې شعر لره بویه سحر ساز
همیشه دزړه په لاس تله د وزن
زیات وکم له وزنه یوتوری غماز
په تورآس دحقیقت ناوې سپره کا
په سپین مخ پلونیولی دمجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه
په نظر کښې پېې ښکاره دسترګو ناز
دصنعت زیورپه ښورنګه ورپورې
دتشبیه چندڼ چووه باندې طراز
دمضمون دنزاکت غمزه ورڅخه
سرترپایه درست صورت سره یوراز
که په نظم کښې کارګه اوتپوس راوړي
هم دزړونو په ښکارګرځي لکه باز
چې یوه وینا پېې وکړه هوښیار هغه
عاقلان به ویل کاندی په ایجاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحا ل په دې بیتوکښې کما ل کوي چې خپل اغاز په غشی اوتیراندازی کوي ځکه چې دشعرغشی هم په زړونو لګېږي او همدغه یې هدف دی، سحرویل ورته که څه هم نوی تعبیر نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه یوزیات یاکم توری غماز بولي ډېره ښه خبره ده او له غمارنه ورته بله ښه کلمه نشوپیداوکولی، که ووایو چې د غمازکلمه به هېچا دغسې په ځای نه وي استعما ل کړی څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلومېږي چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وايي، په دریم بیت کښې چې دحقیقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپین مخ یې دمجاز پلو نیسي څومره ښه تعبیر دی ځکه چې حقیقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن کښې یې لري او دیوې کلمې استعما ل په موضوع له، معنی کښې حقیقت بولي او په نورو ځایو کښې یې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نورکوایف په کښې لیده شي. په هرصورت موږویلی شو چې خوشحال یې حقیقته کلام ته شعرنه وايي اوبې دحقیقت له سپین مخه دمجاز ښایسته پلواو رنګین پوړنی هم څه اصلي غایه نه بولي.

د خوشحا ل په نظرکښې شعریوه حقیقي ناوې ده چې هم سپین مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو کرشمو مکیزونو سره یې په سترګو کښې هم نازشته او دصنعت څورنګه زیور ورپورې دی.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زیور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه یې نه ګڼي دمضمون دنزاکت غمزه هم بې له صنعته یوبل شی ګڼي او سر تر پایه دشعر په صورت کښې تناسب اویو راز والی غواړي بیانو وايي چې په دغسی نظم کښې که کارګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښکارکوي.

هو! دشعرله زړونو سره کاردی او د همدغه ښکارلپاره پیداشوی دی په دې بیت کښې علاوه په دې لطف چې له کارغه اوټپوس نه زړه وړونکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښکارپه یادلو سړي ته دخپلې اولې مصرې تیراندازی اوغشې هم یادوي، په وروستی بیت کښې چې ایجاز یوه شاعرانه او ادبي هوښیاري بولي ښایي چې د خپل دغه شعر ایجاز او زیاتو دلالتونوته به هم اشاره کوي چې څومره ښه مطالب یې په کښې ځای کړی دی او په یوځوبیتوکښې یې دومره څه ویلي دي چې یوه لویه مقاله یایوه رساله ورځنې جوړیدی شي.

شعر د حمید په نظر کښې:

شـــــــــــعرنه دی داخونــــــــــــاب دزخمــــــــــــــي زړه دی
یادســــــــــتي وتلــــــــی دم لــــــــه خــــــــولې دمــــــــړه دی
یــــــا نغمــــــه دنــــــیم بســــــمل مرغــــــه دخــــــولې ده
یــــــا مجنــــــون تــــــه معمــــــا ښــــــکلې لیلــــــی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــــــا دوینـــــــــــو اباســـــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالـــــــــه بنـــــــــاره دحیـــــــــــرت وتلـــــــــی فـــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وايي چې شعرنه دی مګر مطلب يې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وايي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وايي شعر یاد زخمي زړه خوناب دی یا هغه وروستۍ دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښی وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وايي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووايي شعر دانسان بدیعي احساسات خو ځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووايي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضــــــــــــمون دشــــــــــــعر لکـــــــــــه پیکـــــــــــــردی

رنګـــــــــین الفـــــــــاظ یـــــــــې رخـــــــــت وزیـــــــــوردی

ورتـــــــــــــــه ضـــــــــــــــرور دي دا دواړه څیـــــــــــــــزه

پیکرکـــــــــــــه هـــــــــــر خودلربـــــــــــا تـــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووايي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګربې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که ربنتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دی اودبل نه دی ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د علیخان ختټك په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه بې اغوندي انسان ګاهې سبوع
عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعليخان له دې دوه بيتو معلومېږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعريو لباس دی چې کله به يې ښه سړی اغوندي اوکله بد، يعنې دی لکه خوشحا ل او شيدا شعر يوپيکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس يې ګڼي چې کله يوه ښه شی او کله بدشی ته په غاړه کېږي، دعليخان نظريه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانيو نظريه داسې ده اوس هم ځينې کسان شته چې وايي شعريو ښايسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلوېږي ياشعر يو زيوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کېږي (۱)
مګر دعليخان په نظريه کښې يوشی شته چې دی يې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې عليخان له ځينو داسې ملايانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب يې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بيتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په خه ګڼي ممنوع
ډېر ابيات له آنحضرته دي مسموع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه بې اغوندی انسان ګاهې سبوع

که چېرې عليخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقيقت بيانولی يا چاترېنه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ يقين دی چې شعر به يې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې عليخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقيقت او معنويت ته نه وي پريوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده ديوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تېرکړي يقين به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډېر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په يوه شي کښې بل شانته وي نظريه يې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډيوه کې يومضمون شته چې دلته يې بيانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دد ه په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو او دا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشأ اوسوزان شعر ستايي پو هېږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوندکښې دشعر او ادب اغېزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو او دانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هېږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په اړابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کېږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.
داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهېږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکېلېږي تجزیه کاندي هېڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرېه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوږو خبرو، ظرافتـو نـو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کـوي خـور ا لږ د ي اوهېڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کېږي، دغه راز ادبأ تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډېراو څومره موفق دي.
که چېرې شعر و ادب ډېوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډېوې سوې پتنګان ووایو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډېوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښې وي دا هماغه ادبأ دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبې دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډېر تاثېر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې موږ خپه يواو خپګان راپېښ شوی وي، ياکوم مصيبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي وېناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په يو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطايف او ظرافتونه وي ياځوک دغم او مصيبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وايي او راز راز حکايتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کېږي اوپه وضعيت کښې تغير راځي که چېرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډېر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهينو او شواهدو ښې ښې فيصلې کېږي. دغه راز حياتي جريانات چې په نظر کښې ونيسو ويلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښې راسره دی او يوه خوږه يارانه راسره لري. کله چې تياره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د اميد کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زېری راکوي په همدغو مره وينا هم دادب تعريف نه تماميږي بايد ووايو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې يو ه خبره دځو تنو په قضاوت فيصله کېږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه کوي که خبره دوايرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرځوک بې له تاثير لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تېرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دېوهانو او صوفيانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډېرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومېږي مګر عجيبه لاداده چې دغه د بزم او بزميانو همنشين دخطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بيا داسې سندرې وايي چې دتوريالېو او ننګيالو وينې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحيات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګورې‌په يوه شعر کښې به ځان يوراز ښيي اوپه بل کښې به بل شان معلومېږي. همدغه سبب دی چې ځينې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وايي چې شاعر هغه ځوک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه بې چې په زړه وګرځي هغه وايي.

رښتيا وايي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو بې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعريف يوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرځوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لړ او ډېر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کېږي ځکه دمزاج په تلون يوازې دی يادېږي اوبل چاته ځوک ګوته نه نيسي. که چېرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پېژني خپل ځانته وګوري او هېرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې يو راز نه وي او په ډېرو شيانو کښې بې فکر يو راز او بل راز کېږي ډېرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کېږي او راز راز مختلف ومخالف نظريات او دليلونه راوړل کېږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خيالونه بل راز کېږي. ډېر اشخاص شته چې يوه ورځ يوه سړي ته ښه وايي بله ورځ بې بدبولي، يووخت ديوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې ځوک دده احساسات او جذبات راوپښ کړي بل شان شي چې په طبعي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره يو ډول فکر کوي او په جميعت کښې بل ډول، ديوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډېر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بېخې بل شی ورځنې جوړوي نوکه ځوک خپل نفسي احوا ل او روحي کيفيات په نظرکښې ونيسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل ځوک وم نن بل ځوک يم سبابه بل ځوک شم، په محراب وممبر کښې يو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی يوازې دشاعر نه دی دډېرو دی. هرانسان کله له دنيانه مرورشي اواخرت په خوب ويني کله بيا ددنيا يوه شيبه عيش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډېرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغېزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثريت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغيزو او حواد ثو له تاثير لاندې وي او تعقل هم دغو اغېزو اوتاثيراتو ته غاړه ايښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کېږي او کله به عشقي رنګ پیدا کوي. یووخت به پکښې دننګ وغیرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغیرت په ډېرو ولي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان یو وخت وایي:

مخ دهغو تورشه چې پې مینې نفساني دی
یوه مینه باقي ده نورې کل مینې فاني دی
مکړه دنفس نغوته د هوا په لورې مه ځه
واړه دنفس چارې شیطاني ، نه رحماني دی
کردبدو مکړه بدکاران دبدو کرکا
هرچه نیکوکار دی دنیکۍ په د هقاني دی

وخورې خملې پاخې نه دې فکرنه دې ذکر
ته څه سړی نه پې دا خویونه حیواني دی
مه اوسه بې ذکره همیشه اوسه په فکر
ذکر فکر واړه دزړه کاردی روحاني دی
ډیر خلق ناپوه دي چې یې ډارنه شي له مرګه
خاندي هوسیږي په څه خوبن په ناداني دی

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مینو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله یې راکړه.
یاوایي:

مست یم می پرست یم همیشه ایاغ په دست یم

یوساعت چې ځي رابانديې غم دی بې ایاغه

تل هوا هوس کړه تر اوله یوپه لس کړه

ستا له غمه څه دي که زه ولاړم له فراغه

مګرپه دې ویلو یې هم تنده نه ماتیږي اوپه ډېرو صریحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس بریدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهېڅ انسان داسې نه شي کیدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي یاشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هېڅکله ورته دمړینې فکر پیدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کېږي او نه بیخې شهواني کیدی شي نوکه څوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي باید مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي یاپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چیرې شاعر هم دنورو غوندې ټک یا هوښیار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمایل پټ کړي ژوند بې یو راز او نغمه بې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کیف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثیر کوي چې د زړه خبرې دي او له حیات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثیر او اغیزې په لحاظ له علم او فلسفې نه میدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدي ډول يې وايه او په ډېر حرارت يې مکرر کوه! صحيح براهين اومثبت حقايق پرېږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډېر کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولی، علم، حقيقت، مساوات ډېر ډېر وايه! پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيرپه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلومېږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډېرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکي وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنورو له اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پرېږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډېر انعامونه اخستي دي او ډېر قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانهٔ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډېرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلی چې دټولو بيان او ږدېږي. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه څلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وريښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تا می ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتي کاشي: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقي وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختهٔ نرد لوبه کوله مګرلوبه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډېرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

ګرشـــــاه ســـــه شــــش خواســـــت ســــه يـــک نقشــــی فتــــاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـــــــــوظن نبـــــــــری کــــــــه کعبتـــــــــین داد نـــــــــداد

شــــــش چـــــــون نگریســـــت حشـــــــمت حضـــــــرت شــــــاه

از حشـــــــــــمت شــــــــــاه روی برخــــــــــاک نهـــــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غواړی دشاه له هیبته مخ په خاورو ړدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و، دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحالېږي او هغه لاس چې توري ته یې وور بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغېزې لري.
سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دڅڼو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو مګر هغه څڼې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بېرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتېده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هېچا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم یې له شعره په بل شی نه سرېده. دټولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي یې وویله:

ګرعیــــــــب ســــــر زلـــــــف بــــــت از کاســــــتن اســــــت

چـــــــه جـــــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســــــت

وقـــــت طــــــرب ونشـــــاط ومـــــی خواســـــتن اســـــت

کاراســـــــــتن ســــــــرو زپیــــــــر اســــــــتن اســــــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالی راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هېڅ به په نظر ورشي او وایي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هېڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:
سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېږي دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شو ګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هېڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نوبې دابیت ووایه:

مــــــــن آن ســــــــتارهٔ صـــــــبحم کـــــــــه از طریــــــــق ادب

همیشـــــــــه پیشـــــــــرو آفتـــــــــاب مـــــــــی باشـــــــم

دابیت نه ؤ یخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور توبې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او ښوورځې پس بې په غیر مستقیم ډول ل تاثیرات څرګندېږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت بې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان بې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخوا ره صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هېر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو بې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته بې وویل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو بې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خو اثرپه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایۍ ونه ګوري ځکه چې موږ هریوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالېږو او هم قانع کېږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو بې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږېږي، هغه بې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم بې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډېرخپه اومتاثر شواو بیابې ورته وویل په تاغوندې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې بې هېڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهېږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غوندې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت بې ویلی دی: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دی بې ویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثیرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړېږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کېږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کېږي دلته نه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دامتياز پيداکړی چې څوک به بې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به بې اوري په شعر او ادب کښې ډېرې خبرې شته چې څوک بې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مگر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــــادچې ســــــتا پـــــه زلفـــــو بانــــــدی نيـــــت دپريشـــــانی کـــــړ

ځکــــــه بــــــې ګردونــــــه دجهــــــان واړه پــــــه ســــــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به بې هم په زړه کښې نه مني مگر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت بې سړی دغسې سوداګانوته نه پرېږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان خټک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پــــــه مــــــلال کاتـــــه عاشــــــقان وژنــــــې

ســــــتا پــــــه ســــــترګو کښــــــې چــــــړې دي دقصــــــاب

مگر هېڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځايېږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندې کړي، دابيت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک بې نه شي کولی او نه بې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.

په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کــــــه پــــــه نظــــــم کښــــــې کارګــــــه اوتپــــــوس راوړې

هــــــم دزړونــــــو پــــــه ښــــــکارګرځي لکــــــه بــــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زړونه نه شي وړلی او دو ی زړونه وړي.

په کومو خبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هر چاا ثر کوي او هرڅوک بې خوښوي. وايي چې د«هارون الرشيد» دوه زامن وو، چې يوپرې ډېرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څودانې مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته بې وويل چې داڅه دي؟ هغه وويل:

«مساويک» يعنې مسواکونه، دی بې رخصت کړاو خپل ګران زوی بې راوباله له هغه نه بې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره بې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايي چې ستا مساوي يعنې کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد بې په بل راز اداکړ او وېې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومېږي چې دپادشاه یو زوی ادیب وُ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زيات دي او داسې یې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکارېده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندی پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.

په یوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته یې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نه ویني نو څه پوهېږي چې هغه شته (غرض یې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض یې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسېږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کېږي او ملامتېږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه یې را وا خیسته او دی یې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وویل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو یاپه اوبو وولي نه ژوبلېږي، که خاورې اواوبه یوځای کړې اوخټه شي نوپه خټه هم څوک نه دې ژوبل شوي مګر چې لمرته یې کېږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټو ل تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتېږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم و فلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای نښايي چې هغه یې دومره ژر نه وای قانع کړی اونه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه یې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض یې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم یې وکړ چې وهئ یې! سړي چې په مخ څپېړې وخوړې بیا راوړاندې شواوویې ویل: حاکم صاحب!

تـــــــاچې پـــــــــه مـــــــخ څپېـــــــــړه راکـــــــړه

لــــــه اوښـــــــکو ډکـــــــې ســــــــترګې چاتـــــــه واړومـــــــه

ددې لنډۍ په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره یوه ښه وسیله ده او بشر په علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په دیني احکامو او مسایلو کښې يې دومره تاثیر وینو چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومیږي.
که چیرې داسلام علماؤ ادبي قوانین نه وای کشف کړی او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هیڅکله به څوک دقران کریم په اسرارو او معانیو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسیربه میدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوین شوې، فرایض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څانه و بیل کړی، هغه اوامر چې یوازې اباحت ترې معلومیږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به یوراز ګڼل کیده او د ډیرو حقایقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانین دي چې خلک يې د خدای دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخدای احکام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البیان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسایلو په مرسته يې معنا ته لاره پیداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پیداشو ل.
هرکله چې زموږ دیني کتاب (قرآن کریم) دفصاحت او بلاعت له حیثه داعجاز حدته رسیدلی او زموږ ښکلی رسول(ص) هم افصح العرب بلل کېږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پیغمبرپه وینا پوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقایقو زیات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهیږي. اوپه نبوي احادیثو کښې بصیرت پیداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسایلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شی نه دی، که چیرې ددین اماما ن له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنا دغه صحیح اجتهادونه به نه وشوي؟
په اصول الفقه کښې دشرعي احکامو پېژندل په څلورو تقسیمو پورې اړه لري:
اول تقسیم: دلفظ په اعتبار دی دصیغې او لغت له حیثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، ماؑول، داتقسیم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسیم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دی چې هر یو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام: ظا هر، نص، مفسر، محکم.
دخفا اقسام: خفی، مشکل، مجمل، متشابه.
دریم تقسیم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دی اواقسام يې دادي:
حقیقت، مجاز، صریح، کنایه.
څلورم تقسیم: دمراد او مقصد پېژندلو په اعتبار دی چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضاؑ دنص (۱).
لومړی اودریم تقسیم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسیماتو اوس دمثا ل په ډول د ځینو اقسامو تاثیر اواغیزه په فقه او احکامو کښې داختصار په ډو ل ښیو:

---

(۱) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصیل زښت ډېر اوږدیږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای نوله بسط و تفصیل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقت اومجاز

حقيقت په درې ډوله دی: متعذر حقيقت، مهجور حقيقت، متعارف حقيقت، که چيرې ديوه لفظ حقيقي معنی متعذر ه يا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد ېږي نه حقيقت.

نوکه يوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښېږدم او بيا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقيقتاً پې قدم نه دی ايښی که چيرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې ننوز ې هغه کره قدم کښېږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقيقتاً پې قدم ورکره ايښی دی، ځکه چې دلته له قدم اېښودلونه مجازي معنی مرادېږي چې ننوتل دی نه قدم اېښودل نو حقيقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حديث کښې: ((لاتبيعو الدرهم بالدرهمين ولاالصاع بالصاعين)) چې يوه روپۍ په دوو روپو او يوه پيمانه په دوو پيمانو خرڅول منع شويدي. دپيمانې حقيقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې ديوې پيمانې او دوه پيمانو غله ده، نوکه څوک دلږکی ياد کوم بل شي يوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ويل کېږي ځکه چې له يوه لفظه څخه په يوه حا ل کښې حقيقي او مجازي دواړه معناوې نه مرادېږي.

که يولفظ مستعمل حقيقت لري اوپه مقابل کښې پې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقيقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنيفه (رح) وايي چې حقيقت اولی دی او دامام محمد اوابو يوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کېږي.

ددوی اختلاف هلته معلومېږي چې يوسړی قسم ياد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبيابې نينې ياڅوڅۍ وخوری نو دامام ابو حفيفه په نزد دنينو په خوراک حانث کېږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کېږي ځکه چې نينې مستعمل حقيقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقيقت ته په مجاز باندې ترجيح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کېږي.

صريح او کنايه

صريح هغه لفظ دی چې معنی پې څرګنده او ښکاره وي او کنايه هغه کلمه ده چې معناپې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډېرفرق لري، که صريح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې پې کوم بل مطلب نيولی وي هم خپل کار کوي او طلاق يا عتاق واقع کېږي اونيت ته هېڅ ضرورت نشته، مګر په کناياتو کښې نيت يا د حا ل دلالت ضروردی، که يوسړی په غلا (سرقه) يا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صريح دي په حدکېږي يعنې دغلا په اقرار پې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅېږي اوپه دې بل اقرار په درو کېږي ياسنګسار ېږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووايي يا دغلا اوسرقې په ځای (مثلا) و وايي چې ما د ده ما ل اخيستی دی نو حد نه لازمېږي او لاس نه غسېږي ځکه چې جماع د هسې يو ځای کيدو معنی هم لری او اخستل هم ډېر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بيع به پې ورنه اخستی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادېي ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښي حاجت نه وي او له صيغې څخه مطلب اومراد معلومېږي ظاهر ورته ويل کېږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زيات وي.

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کېږي ځکه چې دلته علاوه دمعنی په ښکاره والی دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دی او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هېڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کېږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دی.

هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړی وي اوکه څينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کېږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يـوازې يـوازې ورته سجده کړی وي که ټولو به يوځای سرېه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)

که چېرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دی لکه په دې دوو آياتو کښې:

(واحل لکم ماوراٴ ذالکم ان تبتغو اباموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنی وثلث ورباع) چې په لومړی ايت کښې يې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوی دی دنورو ښځو رواوالی هرڅـوچې وي بې د عدد له تعينه ترې معلومېږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړی ظاهردی داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دی روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبنی وي چې يوله دغسي اختلافونو څخه داستثنا بحث دی، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دی.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړی اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دی لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنی لکه چې په لسو باندې ېېخې له اصله اقرار نه وي شوی اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړی وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډو ل ترينه کمې کړی.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکی نشته اوحکم يې ټينک دی او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.
شافعي (رح) وايي که موږ استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی ښځی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعني دنورو خدايانو نفی به بې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به بې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفی شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفی ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که موږ په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی به ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تېرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.
همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په مابانديې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايې چې د هريو ه څخه سل روپۍ کمېږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعني لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډېر دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډېر تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داڅو مثالونه ښيو:
په دې آيت کښې ((ولاتقل لهماأف)) چې خدای پاک د مور و پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې يوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هېږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعمالېږي او څه ضررپه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.
په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده څوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاونددی هغه پوهېږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کېږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دي معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې مې عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موار دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.
(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب وايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې موږ ورته ميوه وايـو نه ده خوړلې ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نـو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.

فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک پې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شـو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړې دي.

که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هېږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک و موؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپېژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پـوهې سره اديي پوهه هم تړلې ده او يـو بينا فقيه هېڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښـودل شي يـو کتاب پرې ډکېږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائېږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

د ابن زبعری د اعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد «انکم وماتعبدون حصب جهنم» ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:

چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی د ی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسـول الله (ص) ورتـه پـه جـواب کښې وويل: « ما جهلک بلغة قومک »يعنې ولې د خپل قوم په ژبه نه پـوهېږې او د دې امتيازنـه شې کـولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښې دغير ذوی العقولو لپاره استعمالېږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبـه کښـې (مـن) استعمالېږي نـو دلتـه غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتـدقيق پـه اساس څنګـه بنـه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څـومره ضروردي. دغه راز ادبـي پوهـه سړی لـه ډېرو بېځايه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.

په دې ډول ډېر ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډېره اغېزه لـري اومعلـومېږي چې د ډېرو ديني مسايلو نيلې اوربښې ورپورې تړلې دي.

د ادب بنه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل بې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپېژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو بانـدې لـوبې کـول ادب وبـولي مګـر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل بې بـولي. پخوانيـو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.

په دې کښې هېڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کـوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کـوي مګـر حقيقـي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډېر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډېر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډېره له نظرلاندې وه، که څوک داوسنی اوپخوانی ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانۍ ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کېږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغاېې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کېږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کېږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کېږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالی په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنا یې ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسې کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کېږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانۍ) (وکانۍ) د (واخلۍ) او (وکړۍ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومېږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یاېې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کېږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دی نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسېږي دا هم بلاغت بلل کېږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کېږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفصاحت او بلاغت بحث دېولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه ليکل شوي هم دي. نو دغه د ادب دکاني برخه (ادبي فنون اوصنايع) پرېږدو او د ادب په بڼه او اصلي وجود څه خبرې کوو.
اوسني اديبان او ادب څېړونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼي او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب نه شو بللی ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومی اميال ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعمال لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوېښوي او متاثر کوي يې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هېڅ قيمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کيدای نو په عواطفو کښې څوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يوه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبنی دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعريه کښې دزړه په شعور د جما ل لوروېدارجو ته رسيدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره يې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتيانی عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا نی جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.
دمثا ل په ډول دا دوه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بــــه نـــــه شـــــم بـــــې وصـــــاله راشـــــه کښـــــېنه

شـــــه خبـــــر زمالـــــه حالـــــه راشـــــه کښـــــېنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخـــــــــر کړيــــــــــدی فـــــــــرار رم سرشــــــــــتانو

دوحشــــــت پــــــه خــــــوی غزالــــــه راشــــــه کښــــــېنه

پــــــه مــــــراد دعنــــــدليب بــــــې وفــــــا ګلــــــه!

جلــــــوه ګرشــــــوې پــــــس لــــــه کالــــــه راشــــــه کښــــــېنه

زه آرام لکــــــه بســــــمل پــــــه پرهــــــار مــــــومم

دخپــــــل يارشــــــام و هلالــــــه راشــــــه کښــــــېنه

نــــــازکی ديــــــار دي طبــــــع کــــــړه موزونــــــه

ای شــــــيدا نــــــاز کخيالــــــه راشــــــه کښــــــېنه

دوهمه نمونه دملي سندرې يوه ټوټه:

نــــــن زمــــــا دپــــــاره تــــــه اميــــــل پــــــه غــــــاړه راځــــــه

لــــــه هوســــــه غورځــــــوه لســــــتونې دواړه راځــــــه

پــــــه کــــــالوچې ځــــــان ســــــنبا ل کــــــړې زينــــــت ناکــــــه شــــــې

تــــــه لــــــه نــــــورو نجونوزياتــــــه ښــــــيوه ناکــــــه شــــــې

دعاشــــــــــــقولړمانه لــــــــــــره قصــــــــــــابه شــــــــــــې

چــــــې برجــــــل لــــــره راځــــــې لمنــــــې نغــــــاړه راځــــــه

نــــــن زمــــــا دپــــــاره تــــــه اميــــــل پــــــه غــــــاړه راځــــــه

لــــــه هوســــــه...

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــــــي برجــــــل لــــــره راځــــــي عــــــالم خبرکــــــه تــــــه
پــــــه زلفــــــانو ورتــــــه پــــــوري مښــــــک عنبــــــر کــــــه تــــــه
يــــــو ځلــــــي خوپــــــه عجــــــم ځــــــان برابــــــر کــــــه تــــــه
چــــــي مــــــوزي کــــــره شــــــوي بنــــــده ژاړه ژاړه راځــــــه
نــــــن زمــــــا دپــــــاره تــــــه اميــــــل پــــــه غــــــاړه راځــــــه
له هوسه...

وګورئ ! په دي دوه نمونوکښي يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړی نمونه کښي شاعر خپلي معشوقي ته وايي چي راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښي ورته وايي چي اميل په غاړه او په ډير هوس راځه! مګر دوهم اواز چي دزړه غږ دی ډير خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلي ناز کخيالي کاراخلي او خپلي محبوبي ته رم سرشته غزا ل، بي وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دي ټولو تشبيهاتو اواستعارو بي له دي نه چي ووايو په دي شعر کښي يو مړاوی بي روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.
په دوهم شعرکښي چي يوه رښتيانی ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چي زړه غوښتی دی هغه ويل شوی، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښي تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دي پوه شي چي شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډير ه اغيزه کوي چي له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښي کاراواخلي. په دي صورت کښي نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښي هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښي يوازي ادبي فنون استخدام کړي او بي له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يي، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښي وي مګر دزړه متحسس کولو او دبديعي احساساتو دتحريک قوت به پکښي نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پرېوتی دی چي وايي: ماغوښتل چي له خپل رښتيانی عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښي ځای کړم ګونديِ زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښي پيداکاندي، په دي فکر راپاڅيدم څه بديعي صنايع چي ذوق خوښول هغه مي مطالعه کړه، کتابونه مي ولټول چي څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډير تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چي دفطرت مولود و د دقت اومطالعي په مخکښي يي ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپي ماته نااشنا ايښيدي چي کتل مي زما طبعي دفصيحي وينا توان نه درلود اوسريي دعاجزی په ميدان کښيښود، قلم مي په غاښ کړاو شونډی مي له قهره ووچيچلي په دغه وخت کښي راته ذوق وويل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چي وايي هغه ليکه! ددي نوموړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چي شعرد زړه غږ دی او بی له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسي کتابونه لټوي چي ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بي له دي نه چي قلم په غاښ کړي او شونډي وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چي هرڅه وي ساده خبري وي که تشبيهات اواستعاري وي په دواړو حالونو کښي ورته شعرويلی شو او تاثير پکښي وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول يو څو نور شعرونه هم وګورئ چې په ځينو کښې ادبي فنون دومره دېرنشته اويوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځينې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښايست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســــــرولبانودې پيـــــزوان وهـــــي ټالونــــه کنــــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

ســـــترګې دې تـــــورې جلـــــى زلفــــې سمســـــورې جلــــى

ســـتاپه تنـــدي کښـــې عجـــب خونـــد کاشـــنه خالونــــه کنــــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

وخــــت دبهـــــار دی جلــــى وطــــن ګلــــزار دی جلـــــى

راځــــــــــه چــــــــــې دواړه دباغچووګروســــــــــيلونه کنــــــــــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

بــــې تــــامې تــــاب وي ګلــــه پــــه ماکښــــې آب وي ګلــــه

مــــا پــــه شــــاکړی ســــتا غمونــــه غرونــــه غرونــــه کنــــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبـــــاره خـــــان خبـــــرې   درومرجـــــان خبـــــرې

زمـــا دشـــعر نـــه قربـــان شـــه نـــور شـــعرونه کنـــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چپـــې مـــې پـــه زړه ځـــې دغـــم داســـې داســـې

ژونـــدون مـــې کـــړ تنـــګ ستاســـتم داســـې داســـې

نـــه پـــاتې مجنـــون، نـــه فرهـــاد نـــه شـــيرين شـــه

فنـــا شـــو پـــه عشـــق کښـــې عـــالم داســـې داســـې

ســـيلاب مـــې داوښـــکو پـــه مـــخ ځـــې همـــيش

بهيـــږي لـــه ســـترګومې نـــم داســـې داســـې

مـــــين دې د دريـــــم ای مـــــاه جبينــــــې

کړيـــږم مـــدام خـــورم قســـم داســـې داســـې

غمـــاز مـــې پريبـــا ســـې دغـــم پـــه خنـــدق کښـــې

زه غـــوارم مـــدام ســـتا کـــرم داســـې داســـې

نـــوروزه! مشـــا ل دعمـــل ځانتـــه بـــل کـــړه

شـــته ځـــای دخطـــر پـــه تـــورتم داســـې داســـې

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جینکو په مخکښې میره ځي
خیال پېږې په چانشته دی دتول مالت کجیره ځي

مسته چې منګی په تندي کښېږدي نېغه نېغه ځي
مخکښې شي له نجونو ګودر غاړې ته بېدریغه ځي
واړه عاشقان پېږې له دنیا ښخه بې تیغه ځي
دالکه کوتره له دې تولو هواګیره ځي

مه کوه خونکارې دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بې وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودې سوم په شمع سرې لمبې مې دضمیره ځي

وه دنجونومیرې ته لاځومره لوی دماغ لرې
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لرې
تاته کتی نه شم په تندی کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستا د وروسته څیره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلۍ دی وطن ټول دګل په څیر شنه
سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګی هېرشنه
وری چې بلبل و دګلاب په پرخه سېرشنه
نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې
داېږي غابن په خوله کښې زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښې
هسې رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو
نه یې سیا ل په هند کښې شته دی نه ثاني په بنګاله کښې
لکه ونښلي مرغۍ چې په سست دام دسلولومو
هسې زه پریشانو زلفو، کښې اېستم په کشاله کښې
دازماله غمه شین زړه پکښې خیا ل دیار دلبو
هسې رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښې
ماویل عین ګڼه ګل دی دغنچې په لمن نغښتی
که مې کوت یوګل اندام وپروت په سبزه دوشاله کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرترپایه تیغ دهجرلکه نی سوری سوری کړم

ځکه یم مدام داهسې په فریادو په ناله کښې

که یار غواړي هومره ژاړه څودر ځې عبدالحمیده

داپه داچې درمونده شي په دریاب نه په ناله کښې

(حمید)

(۲)

دا حسینه پري مسته په خواراغله

که ومځکې ته سپوږمۍ دسماراغله

په رونږتوب زما داوښو شبنم نه دی

غنچې خوله چې دګل رخ په خنداراغله

دجنون زنځیر مې پرېووت وګردن ته

چې په زړه مې ستا دزلفوسوداراغله

چې دې تېغ دغمزی واچاوه وخنګ ته

زه هغه ساعت شوم پوه چې قضاراغله

په ژړا به مې لمن لنده وي ډېره

که څرګنده مې په سترګو شهاراغله

خانګل ګل دمضمون ټول ترهسې حدکړ

چې بلبله دفارسي په ژړا راغله

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپه خوب ښکښي راښکاره شو د دلبر مخ

که په ابرکښي ښکاره شو دقمر مخ

چي پي وليده داستا جوهر دغاښو

پټ له شرمه پخپل آب کښي کړ ګوهر مخ

له حيادې غټ ومخ ته کتى نه شم

کله ليد په خورو سترګو شي دنمرمخ

راپه ياد چي دې دسرو شوندو خوارِه کړم

ټکوم لکه مګس عبث خپل سر مخ

قلندر دمبر اهلته عاشق بوله

که يې ونيو ستابانوته دتېرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوی وی چې ځينې شاعران د ځينو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې يوه کلمه له يوه ځايه بله له بل ځايه را پيداکړي او پيوندېې کاندي نو وروسته تر ډېرو ليمونو او کوشيرونو يونظم جوړشي چې تکلف اوصعنت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې يو شاعر وايي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډېرې جګرخونۍ او ډېرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وايي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرويلی شو مګر درواني طبع خاوند يې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل يا حقيقت پلوشه په يوه شي کښې ځان ښکاره کړی ياپوبل نفسي اوقوي عامل پيداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګين په اوريدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وينو د ديوان د خاوندانو په اشعارو کښې يې هم ډېرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حميد، د خوشحا ل او عبدالقادر، عليخان او ډېرو نورو شاعرانو په ديوانو کښې ډېر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا ځوک نه شي ويلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.
په ملي سندروکښې هم کله کله ډېر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هېږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا څوبيته وګورئ:

يـــا تيـــك ســـتاپه جبـــين دی	ياســــــــترګه دســـــــباده
يـــا جــــام دچـــين مـــاچين دی	ياســــپينه خولــــه زيبــــاده

****

يـــــــــا عطردګلانــــــــــــــو	ياســــتا دمـــخ خـــولې دي
يـــــــــاتورې دفـــــــــولادو	ياســــــــترګې دليلـــــــې دي
يـــــــــاکيف دی دشـــــــــرابو	يـــا بنـــګ دبنګـــالې دی
يــــا هجــــر ســــخترين دی	يــــا تبـــــه يـــــا وبــــا ده
يابـــــــــــاغ دښــــــــــکلوګلو	يـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
آواز دی دبلبلــــــــــــــــــــــو	يـــا زړه دحميــــد ګــــل دی
يــــــا تيــــــغ دغوځولـــــــو	يـــا ســـتا خـــونې چارګـــل دی
يـــــــــادامرغ زريـــــــــن دی	يـــــا هغــــه محبوبــــا ده

(حميد ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ويل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډېر ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثيره پيداشوي او په زړه اثر کوي چې يوه نمونه يې داده:

ســـــــحر بـــــــاده ! دآشـــــــنا پـــــه کوځـــــه ورشـــــه

زمــــــا دپــــــاره پکښـــــــې وګرځـــــــه کوترشـــــــه

لـــــوی وکـــــم چـــــې وي تــــول ووينـــــه پـــــه ســــترګو

پــــــه احــــــوال ســــــره دهـــــــر يـــــــوه خبرشـــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریوه چې زماله حاله پو ښتېدلې

په ژړا ورته په اوښکو کښې احمرشه

که خبري زما د پاره درته وکړی

مخ راکوزکړه زما ولوري ته چېرشه

دنسیم په رپا دې ښه نه شي رحمیه!

ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم

هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم

دزړه ولې مې په تاپسې پري کېږي

راته وګوره قربان دې تردیدرا شم

شیریني به دې دوصل هېره نه کړم

که هرڅوغربت زده او خوارو زار شم

چې دې خیال په زړه کښې رایشی دننه

اورمې واخلي په نارو اوپه کوکارشم

داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې

قرباني به دې په مینه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونـــــــــــــه پـــــــــــه خاطرکلـــــــــــــه را درومـــــــــــــــي

چـــــــي پـــــه شـــــوق ګــــډ ســـــتاد حســـــن پـــــه ګلــــزار شـــــم

ستاوصــــــــا ل پـــــــه بخـــــــــارا کښــــــــي رحـــــــــيم بیامونـــــــــد

صـــــــــــدقه ترټولـــــــــــــو ځمکــــــــــــو دبخــــــــــار شــــــــم

(عبدالرحیم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چي په یوه ډول کښي رښتیاني عواطف وي اوپه بل کښي نه وي داسي مثا ل لري: لکه چي یوشاعر د خپلي محبوبي یاد خپل اولادپه مړینه کښي مرثیه جوړه کړي او یو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښي دصلي او مکافات دپاره مرثیه ولیکي او کوښښ وکړي چي ډېر اوصاف وریوري وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکښي ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتیا نی عاطفه چي په لومړنی مرثیه کښي وي په دې کښي نه وي. یعني دوهمه مرثیه نورهر څه لري مګر دزړه رښتیانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هېڅکله هغسي نه شي کیدای او هغه مقام ته نه شي رسیدلی ځکه چي هغه روحي اتصا ل او رابطه چي په لومړي شعرکښي دمړي او شاعرترمینځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقیقي اوغیر حقیقي ادب یوله بله بېلوي اوبېل بېل قیمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلـــي او ظهور

کله یوشاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چي نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښایست متاثر کاندي ځکه چي دده عواطف که څه هم صدق په کښي وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسیدلي. دلته تریوه حده دموضوع خصوصیت هم دخل لري. ځیني موضوعات دي چي عواطف پکښي لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبیعت لري لکه وطنیت، حب، غم او داسي نور...... مګر ځیني موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظریات یخ او ساړه وي چي په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښي نه پیداکېږي، نو مونږ دانه وایوچي یو ادیب دي دغه راز موضوعات هم هغسي کړي او هغومره جذابیت اوهیجان دې پکښي پیداکاندي بلکه داوایو چي په کومه موضوع کښي چي دی داخلېږي خومره چي کیدای شي خپل لوستونکي دې له تاثیر لاندې راولي او یاپه دې کېږي چي خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.
په همدغه برخه کښي اد یبان اوشاعران یوله بله فرق او تفاوت لري د ځینو عواطف ډېر تېزاو بارزوي دځینو نه وي، په ځینو کښي شعري طبیعت قوي وي او په ځینو کښي ضعیف وي.
دوه تنه ادیبان به وي چي په تاریخي رجالو کښي به په کوم یوه څه لیکي یو به بې لکه یو مورخ داسي تصویر کړي چي خپل دغه تاریخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري ستر ګه وګوري او نفسیت به بې په نظرکښي ونیسي لکه چي په سیدجما ل الدین ډېرې مقالي او نظمونه ولیکل شو ه چي په ځینو کښي ادبي خواته تمایل لیده کېږي او په ځینو کښي تاریخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښي خپل خصوصیت ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عواطفو ثبات او نه رالویده

ځېنې لیکونکي اوشاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پیکه توب ته رالوېږي. یو بیت یا یوه مصرع یې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي او په ویناکښې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې تیټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ویناکښې دې له سره تراخره پورې یورنګ اویواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول یو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او ټېټوالی عیب دی یوراز والی یې هم عیب دی او ملال راولي نوپه لیکونکی لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړي اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومېږي ځکه چې یو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې دیوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصایدوکښې ګران ښکاري.

خیا ل

وایي چې خیا ل یوه قوه ده چې غیرمرئي شیان او هغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږله نظره تېروي مګر دا تعریف پوره نه دی اودغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کښې راوړل کېږي هم نه.

نو وروسته به یې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښیو، خیا ل په ادب کښې یو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډېر تاثیر پیداکوي. که فرضاً کله موږ یو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پېښ شوی چې دومره خلك مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخیل نه په کښې کارواخستل شي.

ادبي خیا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران یې دتشبیه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پیداکوي لکه د حمید دابیت:

دازمالــــــه غمـــــــه شـــــــین زړه پکښـــــــې خیـــــا ل دیـــــــار دلبــــــو

هســــــې رنـــــګ زیـــــب وزینـــــت کالکــــــه مـــــې پـــــه شــــنه پیالـــــه کښـــــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډېر لږ او نادر هم وي چې یو مثا ل یې دیوه انګلیسي شاعر یوشعر دی چې ددنیا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصویروي:

یوښاردی چې دیوالونه یې ډېرجګ او دروازه یې ډېر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي، دې دروازې ته یو لوی حریي سړی راځي چې ډېر هیوادونه یې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو ېې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې ېې په غاړه دى په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دى هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايدو امکان نه ويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسېږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دې حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکېږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بېرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او مور نشوننوتلى، هغه وايي کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددکېږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډېر عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخلېږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پښتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلى چې خلاصه ېې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډېر قيمتي څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

(٢) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهېږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايي مثا ل ېې دادى:
يوه سرى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به ېې ترسبا پورې تبه وه چا ورځني داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده ووېل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بېرته ځي.

(٣) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو څني، څني تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حوادث ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل ېې دادى:

پــــــه لمـــــــن دتـــــــورو غرونـــــــو دخيبـــــــــر وادي راګيـــــــره

لکـــــه تـــــور ديــــوان چــــې کښـــــېني لـــــه پـــــري نـــــه ګيـــــر چـــــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــت پنهـــــان هــــره ذره کښـــــي دخيبـــــر خـــــوني داســـــتان دی

يـــو تـــاريخ ېــــي پــــه مــــخ ليــــک دی يــــو ياداشـــــت دتېـــــر دوران دی

ورو پـــــــه ورو دغرونـــــــو خواکښـــــــي يوکـــــــاروان روان ســـــــفر کـــــــړي

دا را يـــــاد مـــــي پـــــه زړکـــــی کښـــــي دتېرشـــــوي دور منظـــــر کـــــړي

يـــــــــوه ورځ بـــــــــه چېـــــــــري دلتـــــــــه دمحمودکـــــــــاروان روان و

ګردغبـــــــــار دده دفـــــــــوج بـــــــــه رســـــــــيدلی ترآســـــــــمان و

دتکبيـــــــــر نـــــــــاري اوچتـــــــــي ارويـــــــــدلي دي جهـــــــــان وي

ددي ملـــــــک ذري ذري بـــــــه لـــــــه دهشـــــــته پـــــــه لـــــــړ زان وي

پـــــــه دي خـــــــاوره دي تېرشـــــــوي دبـــــــابر غـــــــوري فوجونـــــــه

ابـــــدالي نـــــادر راغلـــــی پـــــري بـــــه فخـــــر کـــــړي داغرونـــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خيا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښې بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښئ چې کله بې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولې او لکه پې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکي لکه يو سيلاب داسې وښئي. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هېڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خيا ل دی چې شاعرته ډېرپټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص بې هم نه شي ليدای دی بې ويني او تعبيرونه ورځني کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترېنه پيداکېږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښې ليدل کېږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لري هغه اورمرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډېر کار اخلي نوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښې سرفېږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلوېږي.
ځينې محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکېږي اوله فلسفې نه بيا علم پيداشي يعنې شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتيب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خيالات چې څه قدرزيات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زياته رڼا يې پيداشي علم شي په دې اساس سرې حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاريخه له شعره څخه شروع کيږي او په علم ختميږي.
هومر ديونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پيداشو چې دفلسفې څه پته نه لګيده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنياته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کينرو دفرانسې يوليکونکی ليکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقيقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقيق شي نودعقل اوفکر ماڼۍ په خيا ل ولاړه ده او خيا ل په علوموکښې زښت ډېر د خل لري، نورعلوم خولاپريږده هغه علمونه چې دعقل په نزد ښځي منلي دي لکه رياضي او هندسه داهم دانسان له خياله پيداشوي دي، که چيرې له يوه رياضيدان څخه د واحد دتعريف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کيږي يا دهندسې ديوه عالم څخه دنقطې تعريف وغواړو چې ټول خطوط ورځنې پيدادي يقين دی چې دا دواړه شيان ((واحد- نقطه)) به يواسې شی راوښيي چې بې له خياله به بل وجودنه لري او يو تخيلي شی به وي.
دا چې موږ يو کاڼی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پېژنو دا هم يوخيا ل دی دانسان تخيل دغه صورت ورکړی دی.
تخيل سره له دغو مره ا همېته چې په شعر و ادب کښې يې لري که څوک يې په تشخيص کښې وغوليږي او له او هامو نه يې فرق ونه کړی شي ياېې بېځايه استعما ل کړي نو شعر بېخونده کوي او قيمت يې راټيټوي. ځينې او هام چې ځينو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړيدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ويلی بلکه واهمي کلام يې بللی شي لکه امرأالقيس چې پخپل يو ه شعر کښې وايي:

اتقتلنی والمشرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانياب اغوال

مطلب يې دادی چې رقيب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې ديمن مشرفي توره اېښې ده او داسې نيزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې يو محض وهمي شی دی چې ښا يي بې امرأالقيس بل څوک ترې ونه وېريږي. که څوک تخيل بې ځايه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاريږي مثلايو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زيړاو سره ګلان، ا بشارونه وستايي اوله تمثيل څخه کار واخلي دتخيل خواته زوروکړي او خيالي شيان تصويروي. ياديوه چاپه مدح اوستاينه کښې دهغه واقعي اوحقيقي صفات پريږدي او دتخيل په زور ورته خيالي اوصاف پيداکوي او ورپورې تړي يې چې هېڅ حقيقت او واقعيت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عيب باله شي او دخيا ل بېځايه استعما ل بلل کيږي.

تمثيل

تمثيل دې ته وايي چې شاعر او اديب يومضمون يايو معنی داسې بيان کړي چې اصلي صورت يې سترګو ته ودريږي. تمثيل هم په شعرکښې يو اساسی جزګڼل کيږي او زښت ډېر اهميت لري. ارسطو وايي چې شعريه تمثيل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کيږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې ليکي، چې يو له هغو شيانو څخه چې انساني غرايزبلل کيږي دتقليد حسن او د تمثيل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم يوډول نقل اوتمثيل دی دانسان په طبيعت اورومرو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر يه د شعر دتاثير سبب تمثيل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کېږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.
په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډېر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هېڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۲) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومېږي.
دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلی شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شی، دې شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کېږي او ننداره به یې کوی مګر خوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعنې ضرور پکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کېږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیکڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

خوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنی حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک یې ډېر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهېږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږېږي او مفاهمه ورسره وکړي. په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کېږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په وېناکښې څه فرق نه لیدل کېږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا)، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه توررېرې او سپین ږیرې راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتېربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوڅنګه ګرېږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتیا په اثرکښې پېښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بیاېې خواهش وکړچې که صحت ېې ښه وي ببرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونیسي مګر دامقصد ېې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په یوه غره کښې که تر (۷) کالو پورې دسړي غږ وانه وریدل شي دهغه غره ماران ښاماران کېږي او پخپل مینځ کښې یو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړېږي او یو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه ېې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهېږي او دفصاحت وبلاغت نوم ېې هم نه دي اوریدلي پخپله وینا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې ېې شعري او ادبي کیف لیده شي.

وګورئ دغه سړی له یوه ادبي منطق او تمثیل اوتشبیه نه څومره ښه کار واخیست اوخپل مقصد اومطلب ېې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهاېې حد ته ورسیده چې دیوه مقصد همدغه راز بیان بلاغت اوویونکی ته ېې بلیغ ویل کېږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې ېې اوریدلی وي هغه ته به په عامیانه محاوروکښې دغسې ډېرې نمونې یادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثیلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لوږی یوموافق تمثیل اوادبي استدلال پیداکوي بیا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثیلو او روایاتو یا متلونو کښې وي او تشبیهات او استعارې ېې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطیبان او بلغا[ٔ] بلل کېږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه یوحکایت کوي یاله ملي روایاتو او عنعناتو څخه دخپل بیان دپاره یو ښه تمهید پیداکوي وروسته بیاخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بیانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وینا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک ېې په معقولیت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې تردید کوي او مخالفه نظریه قایموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به یو قوی تمهید اوحکایت پیداکوي اوخپله خبره به قوي ښئی، په دې وخت کښې نویوه ادبي مبارزه شروع او دمیدان وړلو دپاره زیات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهېږي اوپه عامیانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکیلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشرۍ راز هم په همدې کښې دی چې سړی باید له ملي عنعاتو او روایاتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحیاتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښائي چې موږ اوتاسې ته هېڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډېر اثر کوي. په ځینو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغجې داصولو پوهان راټول شوي و، ډېر ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به ېې دخپلو عزیزانو احترام ته رابلل او دابه ېې ورته ویل چې خپل کام او خپلو عزیزانوته په سپکه مه ګورئ .

یو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د یوه متلي او مسلم دلیل په ډول به ېې ویل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر ېې په دریاب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډېر متحسس کړه او زیات تاثیربه ېې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه یم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به ېې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتیا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه ېې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقیقت ونلري تاثیر خولري او له یوې ډېرې صحیح فلسفې نه په عوامو باندې زیات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکی دخپلو خبروله تاثیر لاندې راولي نوبایدله هغه سره داسې وغږیږي چې منطق اوادب یې په هغه تاثیروکړي، تشبیهات او استعارات تخیل او تصویر، استدلال اواستشهاد یې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې یې له مسلماتو څخه وي.

زموږ ادبا٫ اوشعرا٫ باید دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عامیانه بلاغت نه چې دعوامو په ویناؤ، متلونو، روایاتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنګین کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهیږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پیداکړي او دملت په ذوق برابر شي.

دپښتولنډۍ او چاربیتې چې په هر چاښې لګیږي او عمومي مقبولیت لري یو سبب یې همدغه دی چې له عامیانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبیرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهیدلی شي او هیڅ نا اشنایي پکښې نه ګوري وینا یې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حیات سره پوره تطبیق لري. دمثا ل په ډول به یوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کوچیانې لنډۍ او دکوچیانو ټپې اورو پوهیږو چې دالنډۍ دکوچیانو له حا ل او حیات سره څومره اتصال لري، او ددوی حیاتي وضعیت څنګه ښه تصویروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بیا غاړې کړې کړې

چې پرې سپرې دي سپینې خولې زیړ پیزوانونه

که چاکله دکوچیانو رواني کیږې لیدلی وي چې په اوښانو باندې پښتنې پیغلې سپرې وي او اوښان یو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کیف ښه پوهیدلی شي چې دلته ویونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له یوې خوادغه منظره اووضعیت ډېرښه تمثیلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پیغلو دښایست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ راګرځوي.

په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پیغلوستاینه ده ښایي چې ډېر تعبیرات پیداشي مګر هر تعبیر به دکوچیانو له حال او حیات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.

په یوه بله لنډۍ کښې یوه کوچۍ پیغله خپل اشناته وایي:

تردې خروړی سپی راتېرشه

تردې ملالې خولې به زه درتېره شمه

په دې لنډۍ کښې یوشرط اوتعلیق لیدل کیږي چې باید مین یې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې یوګران کارقبول کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تېریدل دی. په دې ځای کښې البته ډېر مشکل شرطونه پیداکیده چې باید په مین تحمیل شوی وای مګر دکوچیانو له حا ل اوژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط یې لري.

یوه کوچۍ پیغله باید هر څوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه لیوه یازمری خلکوته وښئي دلته ټوپک یا توپونه یا ډول له حیات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خوروی سپی نفس دی اوله دې نه تېریدل خدای ته رسیدل دی. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندۍ کې نه پیداکیده.

ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په څوکولاروي دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په څوکو تېریدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهېږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خوړو سپو تېریدل ورته هېڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خوړو سپیو هم نه اېساریږي.

که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړي ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې اورمرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کېږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټېږي
ظالمه یاره سلامې ولاړه یمه

ګوری دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پېغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او درېږي په دې وضعیت ښایې چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوڅه ګله یې ورلېږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامې ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټېږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامې په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کېږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته ځرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مکرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولې ته ډېر زړه کېږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښېنوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې ماپه کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:

دسپینې خولې واک مې درکړی.....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ څومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيايي شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.
په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرټړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوې خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې برجل ته به ډېر خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکۍ ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چېرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرټړي او روانيږي دا ټګ شاعرانه ټګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کيږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.
دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښېراکوي او ورته وايي:

کور دې نړدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وريادې ووينمه

مګرسړی پوهيږي چې دا ښېرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښېراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښېرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحاليږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښېرابولي؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډېرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.
په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کيږي.
يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته رانغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چې په مینه اومحبت پوهېږي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې ببرته پاکو ل ډېرلوړ قیمت لري.
یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي
په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډېر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او څوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړی تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکېږي او یو یادګار ورځنې پاته کېږي.

«پای»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ADABI BAHSUNA

جرمني۲۰۱۱ميلادي كال
www.ulfat.net

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library